

MÁTHÉ ÉVA

MAROSVÁSÁRHELY: A RÉGI ÉS AZ ÚJ

A terv műépítészeti-
leg is azt sugallja, hogy az
elítéltek továbbra is a
társadalom tagjai.

A mikor elkezdtem érdeklődni arról: Marosvásárhelyen mekkora esély van arra, hogy a város szívében, a törvényszéknek és a táblabíróságnak otthont adó, patinás épületek mellett levő börtönt a közeljövőben kiköltöztessék a központból, még nem sejtettem, hogy Kim Attila ifjú műépítész személyében egy vérbeli börtönszakértőt ismerhetek majd meg, akinek tanulmányait, a szakdolgozatáról szóló értekezéseket olvasva magam is némileg, persze kis mértékben, börtönszakértővé válok, mire ez a cikk elkészül. Márpedig ez történt. Kim Attila egyik, a büntetés-végrehajtási intézményekre vonatkozó tanulmányában azt írja, hogy ezzel az intézménnyel hétköznapjainkban nagyon ritkán kerülhetünk kapcsolatba, már csak azért is, mert jellegét, társadalomban elfoglalt helyét tekintve a börtön nem kommunikál a külvilággal. „A médiában megjelenő börtönkép befogadóiként a rendelkezésünkre bocsátott tényeket, eseményeket és körülményeket nem áll módunkban ellenőrizni, vagy esetleg megcáfolni. Az így kapott információkból, a forrástól függetlenül, csupán egy ködös, hiányokkal teli álvalóság-képet alakíthatunk ki magunkban, ennek alapelemei pedig fokozatosan sztereotípiákká válnak. Ezáltal a kör bezárul, hiszen a valóságot kiegészítő vagy helyettesítő párhuzamos médiavilág épp ezekből a sztereotípiákból táplálkozik és építkezik.”

A városnak kell az épület

■ Dorin Florea polgármester feltétlenül kiköltöztetné a városközpontból a börtönt. Erről már több

ízben szó volt a szokásos sajtótájékoztatókon. Szerinte furcsa és egyben korszerűtlen dolog az, hogy egy hasonló intézmény a város központjában működjön. Éppen ezért az előjáró azzal a javaslattal rukkolt elő, hogy épüljön új börtön a város szélén, a jelenlegi börtönépületet pedig hasznosíthassa a helyi önkormányzat. Florea arról is tájékoztatót, hogy az erről szóló javaslatot már kidolgozta, s hamarosan a városi tanácsosok elé terjeszti. „Tárgyaltam már javaslatomról a börtön igazgatójával, aki egyetértett velem. Már csak a helyi önkormányzati képviselőknek kell rábólintaniuk a tervre, s kezdődhetnek az új létesítmény kialakítási munkálatai.” Szerinte két év alatt fel is épülhetne az új börtön. „Nem hiszem, hogy valakinek az az ötlete támadna: létesítsünk múzeumot az épületben. Bérbe adjuk azoknak az intézményeknek, amelyeknek térre van szükségük, mint amilyen például az ítélőtáblai ügyészség. De ezt követően jöhet valamennyi szakma képviselője, ügyvédek, közjegyzők, bírák, ki lehet majd venni a helyiségeket lakásnak, irodának, rendelőnek egyaránt. Nagyon szívesen kínálnám eladásra is, részletfizetési lehetőséggel.”

Csegi Sándor alpolgármester úgy véli: „Valamikor természetes dolog volt az, hogy egy börtön a város szívében legyen, de ma már ez nem ajánlatos. Igaz, gyakorlati szempontból előnyös az, hogy az intézmény a törvényszék, az ítélőtábla közvetlen szomszédságában található. A börtön elköltöztetésének érdekében mindaddig semmi nem történt. Csak elvi tárgyalások voltak – minisztériumi szinten. Az sem került még szóba, hogy itt, nálunk magánbörtönök épülhetnének.”

Korszerűtlen a régi épület

■ Mihai Hăbălău, a börtön igazgatója magáról az épületről, a jelenlegi viszonyokról, a nehézségekről beszélt.

„A marosvásárhelyi börtönt, ahol jelenleg mintegy 400 személlyel számolunk, 1884-ben, az Osztrák–Magyar Monarchia idején építették. A legutóbbi, 1999-es általános javítás, felújítás alkalmával előkerült egy korabeli kőtábla, azon ez az évszám jelenik meg az építés dátumaként. Sajnos a tábla azóta eltűnt, fogalmam sincs róla, hol lehet. Sokat kerestük, de lába kelt. Az épület legkomolyabb hátránya az, hogy egyáltalán nincs alapzata. Egyébként nem ez az egyetlen olyan marosvásárhelyi épület, ami így, alapzat nélkül épült annak idején. Ez azzal jár, hogy természetesen nincs pincehelyiség, amit nagyon jól tudnánk hasznosítani, raktárakat rendeztünk volna be az alagsorban. Ugyanakkor mivel a szigetelés sincs megoldva, a falak felszívják a talajból a nedvességet, nagyon sokat küszködünk a talajvízzel. Ez persze csak az eredeti, régi épületszárnyra vonatkozik, az újabb, hozzácsatolt épületek már az új építkezési normáknak megfelelően készültek. Érdekes dolog az, hogy a börtön alapzat nélkül készült. Ha ezt az elítéltek tudták volna, akár kiskanállal is kiáshatták volna a földben azokat a járatokat, gödröket, amelyeken keresztül könnyedén távozhattak volna. Az ökumenikus kápolna 2001-ben épült. Azelőtt, 1995-től, az imaház egy korábbi műhelyben működött.

Néhány éve a marosvásárhelyi börtön leginkább a fiatalkorú bűnelkövetők ítéletvégrehajtási helye, így 400 »bentlakónk« közül 220 tizennégy és huszonegy év közötti fiatal, a többi pedig vizsgálati fogságban lévő személy, akinek itt, Marosvásárhelyen zajlik a törvényszéki pere, a vele kapcsolatos adatgyűjtés, kivizsgálás. Ugyanakkor női részleg is létezik. Mindez oda vezet, hogy az új, uniós normák miatt igen komoly zárkahiánnyal küszködünk. Immár nincsenek műhelyeink, minden helyiséget lakószobává kellett átalakítanunk. Régebben egyszerű volt a képlet: a zsúfolt cellákban akár visszaeső bűnözővel, többszörös gyilkossal is egy cellába kerülhetett az a fiatalkorú bűnöző, aki egyetlen alkalommal elcsent valamit egy üzletből. Ez most már elképzelhetetlen. Számos kategóriára oszlanak az elítéltek. A visszaeső bűnözők

nem lehetnek egyazon szobában az első tetteket elkövetőkkel, semmiképpen nem lehetnek egy helyiségben a szigorított börtönbüntetésre ítélték azokkal, akik félig nyitott rezsimben töltik büntetésüket, vagy azokkal, akik kijárhatnak a cellákból, akik a börtön farmján dolgozhatnak. Természetesen életkor szerint is csoportosítani kell a fogvatartottakat, és e számos kategórián belül minden esetben léteznie kell dohányzó- és nemdohányzó-szobáknak. Óriási gondot okoz az, hogy a félig nyitott rendszerben levők nem mehetnek be azokba az épületrészekbe, ahol a szigorúan őrzettek élnek, és fordítva. A nőket csakis női őrk kísérhetik ki az udvarra, a tárgyalóterembe, és számukra is léteznie kell dohányzó- meg nemdohányzó-helyiségeknek. El lehet képzelni, hogy mindezeknek a feltételeknek nem tudunk eleget tenni. Habár, ismétlem, készültek új épületszárnyak, de így sem elegendő a szobaszám.

Dorin Florea polgármesterrel már nemegyszer tárgyaltunk erről. Ő mindenképpen azt szeretné, ha a börtön kiköltözne a városból, és vannak is elképzelések. De az a helyzet, hogy a városvezető csak handabandázik, egyetlen lépést sem tett, habár megígérte, hogy pénzt szerez egy új börtönre, ami becslések szerint olyan 28 millió euróba, vagy ennél többre kerülne. Florea már könnyelmű ígéreteket tett a Táblabíró-ságnak, az Ügyészségnek és más hivataloknak, hatóságoknak, hogy ha felszabadul az épület, akkor helyiségekhez jutnak, de erre egyelőre semmi esélyt nem látok. Azt is mondta, hogy tárgyal a megyei tanács elnökével, Lokodi Edit asszonnyal annak érdekében, hogy a börtön a geryeszegi régi kastélyba költözhessen, ahol korábban a katonaság székel. De az a régi épület egyáltalán nem alkalmas erre a célra. Az uniós normák annyira szigorúak, hogy átalakítás után sem felelne meg az épület, mint ahogy az sem, amit Florea szintén kiszemelt e célra: egy régi vásárhelyi kaszárnya, amely a nagy Maros-híd szomszédságában található. Tehát véleményem szerint csakis egy új börtönépület lenne a megoldás. A belügyminisztérium szintjén is beindult egy ilyen mozgás: a legfelsőbb vezetőség azt tervezi, hogy magánvállalkozókkal társulna az állam, és így épülnének börtönök, majd a magáncég megkapná ezt a régi épületet, és aztán értékesítené, bérbe adná. Magyarországon léteznek ilyen magánbörtönök, úgy tudom, hogy három is működik, például az egyik Veszprémben található. De nálunk ennek a folyamatnak még a módszertanát sem dolgozták ki. Én korábban – minisztériumi felkérésre – készítettem egy projektet arra nézve, hogy miként lehetne lebonyolítani egy ilyen partnerséget, költözést. Lehetne szó róla. Bár nagyon nehézkes folyamat lenne, millió engedély kellene hozzá, de nem megvalósíthatatlan, ha ezzel valakik tényleg komolyan foglalkoznának. De hát csak kampányszerűen jön elő időnként ez a téma.”

Mihai Hăbălău nagyon elcsodálkozott azon, hogy a kiváló fiatal műépítész, Kim Attila szakdolgozata kifejezetten egy új marosvásárhelyi börtön tervéről szól. Erre vonatkozóan semmilyen információval nem rendelkezett.

Utópisztikus elképzelés?

■ Kim Attila Marosvásárhelyen született. 2001-ben Kolozsváron szerzett műépítészdiplomát. Neve immár jól cseng a hazai és a nemzetközi műépítészeti körökben. Munkatársaival együtt 2008-ban a bukaresti Építészeti Biennálén az öt kategóriából kettőben (ezer négyzetméternél nagyobb alapterületű épületek, illetve belsőépítészet) övék volt a pálma, elhozták a fődíjat. Korszerű börtönterve még nem találkozott a városvezetés erre vonatkozó elképzelésével.

„Azért választottam diplomamunkának a börtön-témát, mert az érdekelt, hogy az építészetben a szubjektívitas mennyiben befolyásolja a tervezést. Mivel korábban semmilyen tapasztalatom nem volt a témával kapcsolatban, nyilvánvalóan nem hagyatkozhattam a tapasztalataimra, teljesen objektív módon kellett megterveznem az

épületet. Ez egy merőben új téma volt számomra. Mások általában a saját tapasztalataik alapján terveznek diplomamunkaként lakóházat vagy egyebet.”

Bevallása szerint tanárai nem lelkesedtek azért, hogy ezt a témát választotta. Le akarták beszélni róla. Majd miután ő nem tágított, éppen azért, mert ők sem rendelkeztek ilyen téren sok információval, felkérték, állítson össze egy átfogó dokumentációt a börtönépítéssel kapcsolatban. Ez meg is történt. A történeti áttekintés az *Oktogon* című műépítészeti szakfolyóiratban jelent meg 2003 tavaszán. A lap a magyarországi *Oktogon* bukaresti leágazása volt, és a 13. szám megjelenése után „ki-múlt”.

A Kim Attila börtön-projektjére épülő utolsó, 13. lapszám igen izgalmas olvasmány. Attila történeti áttekintője mellett börtön-projektjét két bukaresti műépítészeti egyetemi tanár, Françoise Pamfil és Ioan Augustin kommentálja, valamint Daniel Ciumăgean pszichológus is hozzászól a témához. Írásában Kim Attila kifejti: a börtön-fogalom nagy átalakuláson ment át a 19. századtól számítva. Előtérbe került az a felismerés, hogy korábban a büntetés-végrehajtás intézményei nem voltak elég hatékonyak, nem segítették elő azt, hogy a büntetés letöltése után az elítéltek visszailleszkedjenek a társadalomba. A börtönnek nevelnie is kell, ennek érdekében pedig szükségnek látszik lazítani a szabadon élők társadalma és a fogva tartottak közötti merev korlátokat. A börtön ne legyen a kiközösítés, a világtól való teljes elzárás helyszíne, hanem készítsen fel az újbóli szabad életre. A társadalomnak a fogva tartottak iránti felelőssége megváltoztatja az intézmények paramétereit. Projektje műépítészeti szempontból közelíti meg ezt a gondolkodásmódot és társadalmi igényt. Az ő börtönépülete a közvetítés eszköze a társadalom irányába – lehet, hogy az elképzelés most idealistának hat, de meggyőződése, hogy van rá társadalmi igény.

Világos, a világra nyitott

■ Tanulmányában Françoise Pamfil úttörő jellegűnek nevezi Kim Attila projektjét. Milyen fogalmak társultak korábban a „börtön” szóhoz: kisméretű cellák, szűk, zárt terek. Foglyok és börtönőrök, egyenruhák. Szögesdrót, vaskorlát, amiben esetleg áram kering. Szabadságvágy, szökés, sötétség, hideg, nedvesség, a napfény hiánya. Durvaság, üvöltések, egyedüllét, némaság, kétségbeesés, a személyiség feladása stb. A börtön lényege: valakit megfosztanak szabadságától. Ma nálunk még az a jellemző, hogy a társadalom számára a börtön titkaktól övezett, rejtett valóság. A társadalom nem érzi magát felelősnek érte. A Kim Attila által tervezett épület eleve szakít ezzel a hagyománnyal, már csak azáltal is, hogy nem sötét, hanem világos.

Az épületet tervezője a város közvetlen szomszédságában képzelel el, két park között, szép kilátással a környező tájra. Ezáltal is azt fejezi ki, hogy a fogvatartottakat nem rekesztik ki a társadalomból, hanem ellenkezőleg, annak közegében maradnak. A terv műépítészeti is azt sugallja, hogy az elítéltek továbbra is a társadalom tagjai. Az épületnek külön bejárata és kijárata van. A kijárat azt sugallja, hogy a szabadulás pillanata – ünnep. Egy csengő hangja jelzi a fogvatartottaknak, a városnak, az embereknek azt, hogy valaki éppen újra szabadabbá vált.

A börtönépület tervében egy műépítészeti eszme valósul meg. A formák – például a nagyméretű ablakok – nyitnak a világ felé. Az egész elképzelés arra ösztönzi a rabot, hogy a szabadulásra összpontosítson, arra készüljön. Pamfil azt is jelzi: Kim Attila végigjárt néhány börtönt, mielőtt elképzelését papírra vetette. A külső falakat matt üvegből képzelel el, így a falrendszer akár egy szuperdimenzionált világitótestnek is tekinthető. A börtönudvart víztükör díszíti. Belső udvarok, sétálóhelyek, kezelőbázisok, kápolna, könyvtár, étkezde, sporttermek kapnak helyet a külső falak között.

Augustin Ioan mindenekelőtt azt hangsúlyozza tanulmányában, hogy a börtönökkel kapcsolatban régebben a felügyeletet, a láthatóságot, az intim szféra felszámolását tartották fontosnak. Ezekre a tényezőkre épült a fogvatatási rendszer. Foucault-t idézi: felülről szemmel tartani valakit, átlátni a helyzetet – az újkorban ezt jelenti a jól szervezett büntetés-végrehajtás. Ez a fentről történő figyelés ad hatalmat a felügyelőnek. Az állandóan bekapcsolt villanyégő is a felügyelet, a szemmel tartás része, annak folytonos voltát hangsúlyozza. Ugyanakkor a szerző kétségeit is megfogalmazza: szerinte a kommunizusból örökölt börtönhálózatot nem fogja az európai standardokhoz közelíteni sem az, ha több ilyen börtön lesz, mivel nem elegendő sem az, ha vidám színűre festik a falakat, sem az, ha kápolnákat építenek vagy „irodalmi köröket” hoznak létre és külön tévéprogramokat kínálnak az elítélteknek. A fogva tartás, a büntetés-végrehajtás teljesen új koncepciójára, filozófiájára van szükség. A tanulmány írója a börtönnél megfelelőbb megoldásnak tartja a kényszerlakhelyet vagy a börtönkolostorban való büntetés-végrehajtást.

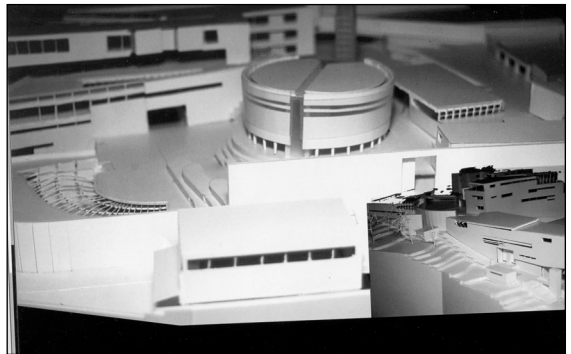
Kim Attila börtönprojektje egy 400 személyt befogadó büntetés-végrehajtási intézmény víziója. Most azt mondja róla:

„Amikor terveztem, 24 éves voltam. Akkor nekem nem a kivitelezhetőség, hanem a koncepció volt a fontos. Idealista elképzelés. Úgy vélem, pillanatnyilag maximum egy észak-európai államban lenne kivitelezhető, ott a közgondolkodás már eljutott egy olyan szintre, hogy elfognának egy ilyen elképzelést, és pénz is lenne a kivitelezésére. Nálunk – úgy vélem – erre még nem érett meg a helyzet.”

Azért tervezte Marosvásárhelyre, a város szélére ezt a börtönt, mert marosvásárhelyi, ezt a várost ismeri a legjobban, és mert a diplomamunkához a pontos helyszínt is meg kellett jelölni, oda kellett megtervezni az intézményt. Tervét országos szinten sem ajánlotta még fel sem a belügyminisztériumnak, sem az országos börtönfelügyelőségnek. Reménykedjünk abban, hogy ami késik, nem múlik. Vagyis abban, hogy a nem túl távoli jövőben a bűntettek elkövetőit emberszámba vevő, a későbbi társadalmi beilleszkedést jól szolgáló börtönök működnek majd Romániában (is).

A marosvásárhelyi börtön udvara – Máthé Éva fotója

Kim Attila börtön-látványterve (Forrás: Oktogon folyóirat)